

Először a kilátónál találkoztam vele.

Az alkony már körülvette a Mátrát. Opál-köd lengett a völgyek felett, elválasztva a magasságot a mélységektől és eltaszítva tőlünk a meszeséget. Pedig erre a szikkadt körtefából faragott arcrá rá volt írva, hogy ő nem friss levegőt szippantani mászott fel ide, sem a rengeteg erdő téli álmát virrasztani.

Hanem áttekinteni a ködös messzeségen és legalább egy drága pillanatban találkozni azzal, ami szívének oly kedves. Amitől elszakadni még erre a néhány napra sem lehet.

De csak toporgott a kilátó szűk tornyában, körbejárt és hunyorgott, azután — mint akinek még kevesebbje maradt, mint amennyivel idejött — csalódottan vánszorgott le a lépcsőn és eltűnt a fák között.

Láttam őt a nagyszálló fényes halljában is. Az ebédlőből jött és egy pillanatra szembenézett önmagával a nagy tükör előtt. De hirtelen továbbment, mint aki tiltott dolgon lepte magát és szégyenkezik gyengeségén.

A harmadik délután azután a hangját is hallottam már.

Lenn üldögéltem a túristavendéglőben, amikor hárman beléptek és letelepedtek mögöttem.

Az első napokban oly idegenül szédelegnek a folyosókon, az étterem fehérségében, a bőrkanapékon csak éppen hogy megkóstolják, milyen is volna, ha mindig ilyenek kellene ülniök. Ha meg is jártatják magukat a szabadban, csak az utakon gyalognak s ilyenkor az az érzése az embernek, hogy már vissza sem térnek. Lopva megszöknek ebből a számukra oly mennyországi világból, melyről nem akarják elhinni, hogy az övék. Irigylük a berentei munkást, aki ebéd után lefekszik és aludni tud. Mert az ember a csizmát reggel felhúzza, este meg leveti. De napközben?... Az nem lehet rendes dolog.

Lejönnek hát ide, azt is úgy teszik, mintha tilos dolgot izlelgetnének. Megiszznak némely fröccsöket a maguk költségére, mert az az igazi, hogy ha már az ember nem a sajátját issza, hát legalább fizessen érte. Először egyenként szökdösnek le, másnap már párban, azután hármas-ötös bandában. Tapogatják egymást bátorosan szavakkal és pohárba mélyedő tekintettel. Ki-ki honnan jött, mit hagyott otthon, s mit maga mögött a régi életében?

Most az én emberem lehetett soron a bemutatkozásban.

Hangja egészen idegen volt. Nem vágott ácsszekercével kidarabolt, szalkás alakjához. Lány volt ez a hang és nagyon messziről lépegetett az emlékezés halmain át, jócskán megpihengetve és elfátyolosodva, mint a szép mezők, ha felhő mögé ér a nap.

Mondom, nem is hittem el, hogy ő beszél s az első mondatokra nem figyeltem. Csak akkor kezdett nyugtalankodni zsebemben a ceruza, mikor a ragyás börtönigazgatóról kezdett beszélni, aki egy reggel bekísértette az irodába és megkérdezte tőle:

— Maga faragta ezeket?

— Mondom neki: ezeket én.

— Hallgattam, mert félttem, hogy innen mindjárt a magánba visznek.

— No, mindegy. Ha megvallja, akkor sem lesz semmi bántódása, mert ezek nekem nagyon tetszenek. Hol tanulta?

— Nem tanultam én kérem, csak úgy jött, hogy valamit faragjak a barackmagra.

— Rajzolni is tud ?

— Azt még nem próbáltam, dadogtam reménykedve, hogy talán mégis megembereli magát a Ragyás és valami papírhoz, plajbászhoz jut-tat. Úgy is lett. Egy vastag rajzirkát vett le a polcról. Egy ceruzát, meg valami fekete rudacskát nyomott a kezembe. Kormos lett tőle az ujjam, onnan tudtam, hogy szép. Mert ilyen még sosem volt a körmöm között. Azzal engedett el, hogy rajzoljak akármit és mindent, amit csak látok, aztán egy hét múlva mutassam meg, hogy mire végeztem.

Mi a fenét rajzoljon az ember abban a bűdös cellában. A priccset meg a küblit, a rácsot az ablakon. Elkezdtem nézegetni azokat a csüggedt embereket, akik velem voltak egy veszten. Azután lerajzoltam először a cigányt. Sehogy sem hasonlított rá, kiváltképpen pedig szeme nem volt. Mert szemet azt nem tudtam ott rajzolni. Akárkit rajzoltam meg, annak egynek sem lett szeme, nem látott. Egyáltalán: úgy lestek azok a fejek, mint akik félnek a fénytől.

A Ragyás azonban csak bátorított, úgyhogy már kezdtem hinni benne. Nem abban, hogy valaha is festőművész leszek, hanem, hogy a Ragyásban is van valamicske emberség.

— No, de közben igyunk is !... Én is ittam egyet, ahogy elengedtek. Nem is örömben, hanem mert hogy most már hová, merre ? A börtön, az semmi, hanem, amikor szabadul az ember s látja, hogy amire várt, az még nagyobb bilincs a lábán, mert nem tud hova lenni. Egy büntetett előéletű, ugyebár. Hát attól mindenki elhúzódik, mint a veszett kutyától.

Hova lettem volna. Hazakóborogtam a faluba. Beálltam szolgának, de a gazdánknak nagyon fiatal felesége volt és már nagyon kövér tőrös-lepényeket kezdett kihordani nekem a köténye alatt az istállóba, mikor az ura nem látta. Mondom, nem jó lesz ez így, Köteles. Usgyi, továbbálltam.

Belefogtam én mindenbe, semmi sem ment. Hosszabb időre csak a szolnoki fűtőházban állapotam meg. De két év abból is elég volt... Elég volt a füstből, a koromból, a kőszéngázból, szénporból. Így soha meg nem tisztulok — gondoltam s újból hazagyalogoltam.

Kihez állhattam volna el, a puffadt Pereceshez. Negyvenkét holdja volt, elkélt benne valaki, aki dolgozni akar. Egy telet annál is kiszolgáltam, de nyáron itatáskor belefutott a borjú a meszes gödörbe. Pereces úgy végigvert az asztagmetsző nyelével, azt hittem, soha ember nem lesz belőlem. Megállj csak, gondoltam, visszaadom én még ezt neked. Készültem is rá szüntelen. De alkalom csak nyáron állt kézhez.

Hordás volt. Annyi gabonája termett, alig győztük behordani a szé-rúbe. Az Agyagosból hoztuk be a búzát. Én voltam az oktalan, hogy olyan vastag kévüket kötöttem. Alig bírhattam felemelni a villa hegyén Pereceshez, aki a szekeret rakta. Hátral szarvazott éppen s mikor megpillantottam a felémfordított fenekét — szinte olyan volt, mint a Kékes, mikor kibújik a ködből — kedvem jött, hogy letaszítsam.

Sikerült is, de nagyon.

Elterült a tarlón s még csak nem is nyögött. Odamentem hozzá, jött a vér a száján.

Szülőanyám ! Mibe keveredtem megint ?... Mehetek vissza rajzolni a Ragyáshoz ! Levágtam magam a földre, kapartam a tarló földjét a tíz körmőmmel, mintha helyben sírt akarnék ásni magamnak. Vonyítottam is, mint a lőtt kutya az ugaron. Egyszer csak valaki emeli a fejem, rázza a vállam. Még ő vigasztalt engem, hogy ne eresszem el egészen az eszem, mert arra még szükségem is lehet.

Jó, hogy rábeszélte eszem használatára, mert ősszel, ahogy kivettem a kommciónomat, eltökéltem magam, hogy olyan helyen nem maradok, ahol nekem csak kenyérem van, de szavam semmi. Mert akár-hogy tartott is tőlem a hordás óta Perces, mégiscsak úgy volt, hogy ha én azt mondtam hajsz, ő azt mondta cselő. A szolga nem álmodozhat valami emberséges szabadságról, de annyit elkíván a kenyéradójától, hogy egy kicsinykét legalább, egy icipicinykét maga is ura legyen annak a munkának, amit maga végez.

Ónállósodtam. A kihalt szőlőhegyen kornyadozott még néhány vén présház. Volt annyi keresményem, hogy megvettem egyet. Beléköltöztem s elszegődtem a vasúthoz krampácsolni.

A ház kicsiny volt, belőle nyílt a hegybe vágott pince, de bornak, pálinkának már szaga sem volt benne, csak jó meleg. Télen is onnan fűtöttem, mert a szénjárandóságot eladtam.

Jött a tavasz. Egy reggel olyan szépen énekelt egy rigó a csonka diófa ágán, hogy egyáltalán semmi kedvem nem volt a vasútra menni. De mégis elmentem. Egész nap csak a rigót hallottam. Mi a nehézségnek énekel az nekem? Addig a napig én még soha nem éreztem, hogy milyen kalitkát csináltam én magamnak. Ha egyedül van az ember, egy kiskirályság sem elég tágas. Dehát ki jönne ilyen esett emberhez?

— Megjegyzem, itathatnánk is közben! — Összekoccantak a poharak s Köteles hangja hosszan elbújt a pohárban. Csak későn bugyborékolat fel, de mintha már nem is ő beszélne, hanem egy belőle kilépett árnyék.

— Volt egy lány a faluban. Nem volt annak semmi mása, csak a ringó, hajladozó szépsége. Mindenütt van ilyen. Olyan szép, hogy mindenkinek fáj rá a foga. Gyárba járt, meg szabad idejében sűrűn a gazdagokhoz. Megjegyzem, a kastélyban rontották el az életét. Mindenki rongya lett, akárci keresztülment rajta. Csak meg kellett kocogtatni az ablakát, már nyílt is az ajtó. Gondoltam, ez jó volna foltnak az én zsákomra. Nem került sokba, míg összeférceltük magunkat. Jegyző előtt, pap előtt, ahogy illett. Csedben és bujdokolva az emberek előtt. Nem törődünk mi semmivel, csak egymással. Rendbe is fordult az életünk és nem volt olyan boldog ház az országban azokban az időkben, mint a mi présházunk! Másfél évig tartott. Akkor, egy őszi reggelen azt mondja nekem a kedves feleségem, Pandur Mária, hogy ő ma nem kel fel, készítsek magamnak, amit tudok, őt nem ereszti az ágy. Nem is eresztette egész télen. Reménykedtünk, hogy majd a tavasz, ha a rigó megint énekel a házunk felett. De én hiába vártam a rigót, meg a tavaszi felébredést, az asszonyom csak hervadt, fogyogatott. Már nem is volt kedvem munkába járni, mert oly iszonyú szenvedései voltak, hogy nem bírtam otthagyni. Ami pénzcsekét összerakosgattunk, elment orvosra, cseppekre, vasborra! Hiába volt az mind. Tudtam, hogy lassan lejár a mi boldogságunk órája. Csak az a csudálatos, hogy amikor mégis otthon maradtam mellette és vele együtt nyögtem, sikoltottam és rimáncodtam a kínban, valami különös józét ösmertem meg annak a boldogságnak, amikor valakivel együtt szenvedünk.

Nem tudtam én semmi mással kedveskedni, szórakozást teremteni annak a beteg asszonynak, csak azzal, hogy leültem az ágya szélére és rajzolgattam. Ő meg nézte a kezem vonását a papíron. Festéket is szerreztem és festegettem. Leginkább virágokat, meg mindenféle gyümölcsöt, aminőket láttam már valahol. Egyszer csak azt mondja nekem, hogy szenteket is festhetnék, eladnám őket a parasztoknak. Lenne pénzünk. Hát festegettem, de a faluban ezeket nemigen fogadták el szenteknek, különösen a Máriákat nem, mert azok mind Pandur Mária, az én asszonyomra hasonlítottak. Őt meg elátkozottak tartották és bűnnek, hogy

én Máriát akarok belőle csinálni. Azt mondogatták maguk között, hogy Mária már a pokolé. Megkezdett égni a tett vétkeiért már itt a földön.

De ha nem iszunk, nem is mondom tovább!

Hogy, hogy nem, egyszer olyan szépen kisikeredett egy szentkép, hogy magam is kezdtem hinni, már ez csak az ördög kísértése lehet. Gyerekkoromban láttam a szentkútnál egy szobrot. Mária tartja az ölében a megholt Krisztust. Ezt festettem én le. De mikor a feleségemnek megmutattam, csak sirt. Azt mondja, ezt fel kellene ajánlani a papnak, hogy mondjon érte egypár misét, ha megéri neki. Márhogy a feleségemért a miséket.

El is szégyenkeztem vele a parókiára. Hát, az öreg papnak is csak könnybe lábbadt a szeme. Azt mondja, tudod-e fiam, hová lenne ez jó? Nem tudom én, mondom neki... Oda is tesszük. A faluvégén abba a kis kőkápolnába, ahonnan elpusztult a régi kép. Gondoltam, soha az oda fel nem kerül. Csak azért mondja, hogy ha majd elmondom az asszonyomnak, talán megenyhül tőle. De biz nem úgy lett, mert attól kezdve csak sirdogált.

Még akkor sem hitte el, amikor a pap üzent értem egy bőjti vasárnap, hogy délután, a litánia után lesz megáldva a kép a tetthelyen, menék el én is oda.

Elmentem idejében. Láttam is, hogy a templomdombról elindul a sok ember, hozzák a képet. De mire odaértek a falu végére, csak a két ministráns, meg a harangozó maradt a pap mellett, Kopac Ignáccal, akinek tifuszban ment el a haja az eszével együtt. Ő hozta a képet nagy vigyorgva, de az emberek útközben mind szétszökdöstek s csak a szoroskából nézték, hogy mikor vág bele az istennyila a kőkápolnába.

Belé ugyan nem vágott, de még azon éjszakán eltűnt a kép. Higyjék el, én még most is azon vagyok, hogy a feleségem nem a betegségbe halt bele, hanem ebbe a gyalázatba. Láta, hogy őt már sem az ég, sem a föld be nem fogadja a régi bűnei miatt... Eltemettem. De a fele magamat is vele, mert attól kezdve én csonka ember lettem.

Azután elvittek katonának s akárhogy kerestem is a halált, nem talált az rám a front poklában sem.

Fogság után hazakerültem és megint csak idehúzott a szívem, az édes földhöz, amiből ugyan arasznyi sem volt az enyém, csak az a viskó. Gyalog jöttem a városból, megálltam a dombon, láttam a kis házamat. Megvolt. Nagyon szerettem volna benne kialudni magamat. De valami azt súgta ott a dombháti vadkörtefa alatt: ne menj oda, te semmitlen ember. Keress magadnak új helyet a földön, ahol téged nem ösmer meg senki, ahová nem kísér el a régi életed átka. Így kerültem azután nagyobbbrézt gyalogosan Pestre. Ott is minden idegen volt akkor a sok tülekedő ember között. Egy kertészeten kaptam munkát. Elég jól össze is szedtem magam két esztendő alatt.

Akkor történt, hogy halottak estjére hazahúzott a szívem a szegény anyám, meg feleségem sírjához. Egy csomag gyertyával, meg két csokorka virággal haza is mentem. A temetőben egyet-kettőt biccentettek felém az emberek. Még olyan is volt, aki megkérdezte, hogy megy a sorod? Láthatták a ruhámról, hogy nem panaszkodhatom.

Ütem a sírnál és már egészen kiüresedett a temető. Időm volt, mert az éjféli vonattal akartam visszamenni Pestre. Egyszerűcsak odaballag hoztam Csesza Laji. Együtt vonultunk be katonának és együtt mondogattuk, hogy: no, legalább most már mindennek vége lesz. Végre rólunk is megemlékeznek majd március tizenötödikén az iskolás gyerekek, mert a haza hősei leszünk.

Elkezdünk beszélgetni a sír tövében. Hát neked hogy megy sorod, Laji? Még csak most kezd, feleli. Mi vagyol te most? Én, elnök, mondja rá... Olyan jót kezdtem kacagni, hogy csak úgy hangzott tőle a néma temető. Laji meg csak nézett rám s a tekintete olyanra váltott, mint a megrugdalt kutyáé. Igen megijedtem a szemétől. Szépen megkövettem, hogy nem akartam én megbántani, de azt hittem tréfál, mert hogy is juttolt volna hirtelen eszembe, hogy most már más értelme van annak a szónak, hogy elnök.

Elhívott a házába. Jól befűtött szobájuk volt és mindenütt nagy tisztaság. A gyerekek is tiszták, meg tepertős pogácsa az asztalon, bor és rádió. Minek nyujtsam a történetet. Elbeszélte, hogy huszonketten álltak össze, de a legrongyosabbja és szövetkezetet csináltak. Menne is a dolog, de se lefelé, se felfelé hitelük nincsen elég, még a hatóságok is csak várakoznak, hogy vajon mire mennek ezek a rongyosok. A nyáron már kísérleteztek konyhakerti veteményekkel, zöldségfélével, paprikával, káposztával, eperrel, miegymással. Hát az nagyon jól be is ütött, de ami haszon volt rajta, elvitte az állatok hullása.

Pedzettem én már, hogy mire akarja végezni. Hogy nekik éppen olyan ember kellene, mint én, aki ért már a bulgárkertészethez valamit. Azt mondja, vagy tíz holdat rám biznának s vizet is csapatnának ki a kanálisból öntözésre.

Tíz hold... tíz hold! Uramisten, de nagy szédülés fogott el. Tíz holdon gazdálkodni!

Elmentem a cókómókomért Pestre. Ott azt mondta a gazdám, hogy ne vigyek el mindent, úgyis visszajövök. De én mindent elvittem, mert tudtam, hogy inkább beleölöm magam a kanálisba, de én még egyszer el nem hagynom a falumat.

Nem volt hol laknom. Régi viskómnak akkor már se ablaka, se ajtaja nem volt. Ott volt a tél a küszöbön. Jó lesz az istállóban is, gondoltam. Laktam én már abban is.

De most csak két hétig. Mert egyszer jött a Csesza, azt mondja, no, morekám, beköltözhetsz a palotádba. Úgy rendbehozták az én viskómat, hogy rá sem ismertem. Leborultam a padlójára, úgy sirattam Pandur Márit, hogy ő ezt már nem érthette meg. Meg is fogadtam a rongyosoknak, hogy én ezt kamatostól visszafizetem.

Úgy is lett. Már az első nyár besikerült. Serkei Péter, a leggögösebb gazda egyszer megállott szekerekével a nagy tábla szélén. Úgy gyönyörködött az öntözött kertészetben. Csak csóválta a fejét, de az is lehet, hogy a bibliai átkokat mondogatta ránk! Odamentem hozzá. De mire kiértem a dűlőútra, meghúzta a gyepelőt és elhajtott. Majd mikor találok vele a faluban, kérdem tőle, hogy mért nem várt meg a multkor. Meg akartam neki mutatni az egészet. Rámnézett a kajla kalap alól — de most már azért nem olyan gögösen — s azt mondja: nem úgy akarom én azt megnézni, ahogyan te mutatod. Hanem, ahogyan én akarom megnézni. Nekem nem kell propaganda, hé! Majd, ha kileshetem, hogy nem vagy ott!

Mindjárt bevégzem már, de még egy töltest kérhetnének! — A pincér hozza is a rozmaringszínű bort, a tetejére lehelt szódával, mert az úgy jó.

— Ne higgyétek, hogy egyszerre mennyország lett ám nekem! Még csak azután kezdődött a kálvária, amikor jobban-jobban menegetett a kertészet. Mert az a tíz hold lett a téesz lelke. Nem azért, hogy ez, vagy az, de így lett! Év végén, persze, én markoltam a legtöbbet, mindig. De dolgoztam is annyit, amennyit fel se jegyezhetek, mert ki látta azt, hogy én már fél háromkor öntözök, meg szedem a piacra valót.

Egy gyűlésen azután azt vágja oda nekem Nyehoda Marci, a fogatos brigád vezetője, hogy nem lesz jó vége annak, hogy köztünk megdicsőült

szentek támadnak. Ha valaki egyhez ért, még nem Isten az égben. Próbálja meg másútt is. Könnyű ott aranyat mosni, ahol van, meghogy amelyik fa jól hullatja a gyümölcsét, nem kell tudomány a rázásához. Gyűjjön csak be egy esztergőre az állatok közé.

Szavánál fogtam. Ráálltam, hiszen dolgoztam én állatokkal is. Ne sajnálja tőlem senki azt a kis többet. De mi történt. A következő évben a kertészet még többet hozott, mint azelőtt. Hej de nehezen vittem a fejem akkoriban. No, Gazsi, itt téged megint a víz alá akarnak nyomni, még hozzá nem is a nagygazdák, hanem most a hasonzorúek. Felbőffent bennem a bosszú s csak hánykolódtam az ágyon éccakánként, hogy mivel árthatnék én ezeknek. Mint a zavaros víz, úgy forgott körülöttem az ártás kínja. El is hanyagoltam az állataimat.

Tavasz jött. A kanálisban forgott a zavaros víz. A kertészet tagjában már elveteményeztek. Kimentem éccaka a meccésparra, ott kóborogtam. Feltett szándékom volt, hogy elpusztítottok mindent a vízzel. Ráeresztem, rá én! Már csak a zsilipkereket kellett volna felhúzni, mikor az istállók felől hallok a keserves bögést, meg hogy lámpákkal szaladgál valaki s a nevemet kiabálja. Tudtam, hogy ellésben van egy tehenünk. Az a bögés olyan volt, mintha nem is állat, hanem ember könyörgött volna, hogy segítsek rajta. Futás az istállóig. Onnan meg szekéren az állatorvosig. De mire meghoztam, vége lett a tehénnek. Arra gondoltam, hogy nekem is. Nem lehet megszabadulni az átoktól, ami az embert kíséri. Csak takarodjanak el az emberek, felkötöm magam.

Az a félcédulás Kopac ott hálált az istállóban. Segített ezt, azt az állatok körül. Hát egész éjjel nem a nyomomban járt. Ha leültem, leült ő is mellém. Mintha csak értette volna, hogy mit akarok. Akkor láttam, hogy nem is olyan eszeveszett ez, mert csak azt hajtogatta: az állat döglük, az ember meg él, az állat döglük, az ember meg... él... él.

Hát engem az a bolond fejből kiforrott szó teremtett újjá. Megszentvedtem, de reggelre már a régi, elszánt vadember lettem. Gyerünk, mert az állat döglük, az ember meg él! Élni kell!

Belevágtam a disznóhizlalásba. Télre megtérült a kár százszorososan. S akkor odaálltam az emberek, a tagság elé. Idehallgassanak emberek. Nekem nem kell csak a legkevesebb munkaegység. Ne adjatok nekem többet, csak amennyit Kopacnak. De én vissza akarok menni a kertészetbe. Okom van rá. Nem mondtam nekik, de ki akartam engesztelni magamban azon a sötét éjszakán megtántorodott embert, mert élni csak úgy lehet, ha az ember lerázza magáról az átkot.

Most már huszennyolc holdon termelem az engesztelést!

Ott van az új házam is a kanális parton. Kár, hogy olyan messzi van ide, még a kilátóról se lehet odáig látni, különben megmutatnám. Én persze, minden nap látom, még innen is. A kanálisban most jég van, csak az üvegház kéménye füstölög. Csak addig kibírja az új asszony, míg hazakerülök. De hiszen megmondtam neki, hogy ha érzi a dolgot, hát csak telegrafáljon. Merthogy meg is nősültem azóta másodszer is. Most várjuk a gyereket. Azért mondtam el nektek mindent, mert neki már nem akarom elmondani. A gyerek már ne tudjon róla, hogy milyen hosszú útról kerültem én oda a kanális partjára. Pedig a szőlőhegyi viskótól odáig három kilométer sincsen. De ha most visszanezék...

Az arca ebben a pillanatban ugyanolyan volt, mint amilyenek akkor láttam, amikor először találkoztunk a kilátón. Amikor át akart tekinteni a ködös messziségen és legalább egy drága pillantásban találkozni azzal, ami szívének oly kedves.

S amitől elszakítani még erre a néhány gondtalan napra sem lehet.